

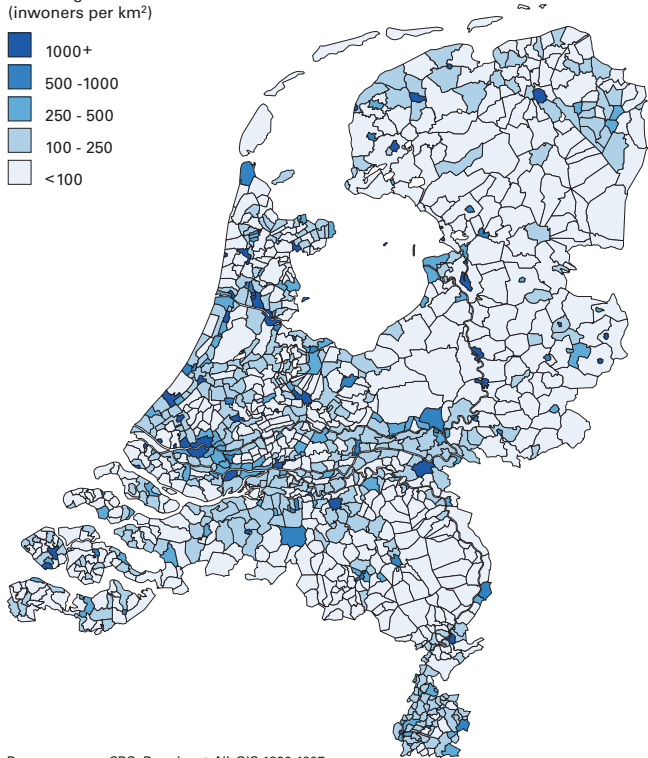
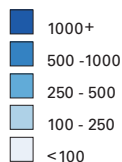
De verstedelijking van Nederland

PETER EKAMPER

De levens van vier generaties familieleden – kinderen, ouders, grootouders en overgrootouders – overlappen samen al gauw een periode van een eeuw. De Nederlandse samenleving heeft gedurende die eeuw grote veranderingen meegemaakt, niet alleen economisch, technologisch en infrastructureel, maar ook demografisch. De demografische werkelijkheid van onze overgrootouders was dan ook een totaal andere dan de huidige. Woonden er rond 1900 ruim vijf miljoen mensen in Nederland, in 2010 zijn dat er meer dan drie keer zoveel. Die bevolkingsgroei is binnen Nederland echter ongelijk verdeeld. In de provincie Utrecht wonen nu bijna vijf keer zoveel mensen als een eeuw geleden. In Groningen, Friesland en Zeeland zijn dat er minder dan twee keer zoveel.

Kaart 1. Bevolkingsdichtheid per gemeente in Nederland in 1900

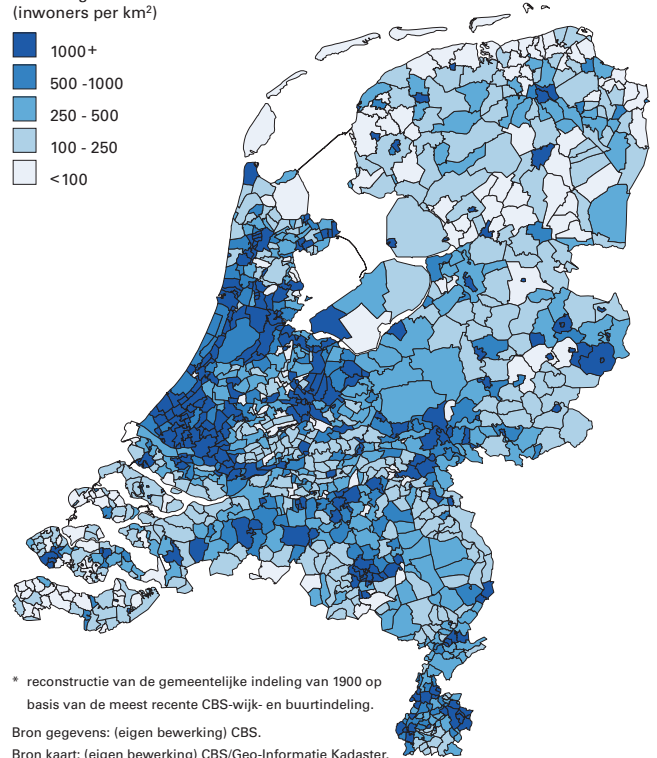
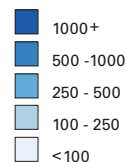
Bevolkingsdichtheid
(inwoners per km²)

Bron gegevens: CBS. Bron kaart: NL-GIS 1830-1997.

Kaart 2. Bevolkingsdichtheid per regio* in Nederland in 2010

Bevolkingsdichtheid
(inwoners per km²)

* reconstructie van de gemeentelijke indeling van 1900 op basis van de meest recente CBS-wijk- en buurtindeling.

Bron gegevens: (eigen bewerking) CBS.

Bron kaart: (eigen bewerking) CBS/Geo-Informatie Kadaster.

In 1900 was Nederland met 5,1 miljoen inwoners een middelgroot land in Europa. De bevolkingsomvang van Nederland was toen geringer dan die van landen als België (6,7 miljoen) en Portugal (5,4 miljoen), landen die anno 2010 een kleinere bevolking hebben dan Nederland. Binnen Europa hoorde Nederland wel bij de dichtstbevolkte landen. Met 160 inwoners per km² scoorde Nederland echter iets lager dan het Verenigd Koninkrijk en veel lager dan België (respectievelijk 169 en 227). De bevolkingsdichtheid van Nederland van toen is vergelijkbaar met de bevolkingsdichtheid nu in bijvoorbeeld de huidige gemeenten Oldambt (in Oost-Groningen) of Borsele (in Zeeland). Uit kaart 1 blijkt dat grote delen van Nederland in 1900 nog heel dunbevolkt waren. In iets meer dan de helft van alle toenmalige gemeenten was de

bevolkingsdichtheid minder dan 100 inwoners per km², dat wil zeggen minder dicht bevolkt dan de Noordoostpolder nu. Er is een vrij scherp contrast zichtbaar tussen de steden en het aangrenzende platteland. Als gevolg van de toegenomen economische en culturele aantrekkingskracht van de steden en de crisis in de landbouw in de tweede helft van de 19^e eeuw waren de steden evenwel aan een sterke groei begonnen. Concentraties van hoge bevolkingsdichtheid waren te vinden in de regio's Amsterdam-Zaanstreek en Rotterdam-Dordrecht-Gorinchem; gebieden die bij uitstek hadden geprofiteerd van de toegenomen industrialisering en de daarmee gepaard gaande infrastructurele verbeteringen, zoals de aanleg van de Nieuwe Waterweg, het Noordzeekanaal en het spoorweginet.

NEDERLAND IN DE 20ste EEUW: 1950-1975

Anno 1950 had Nederland 10,0 miljoen inwoners (kindertal 3,10; levensverwachting 71,4). Tussen 1950 en 1975:

- Werden 5,8 miljoen kinderen geboren
- Kwamen 2,3 miljoen mensen te overlijden
- Migreerden 1,6 miljoen mensen naar en 1,5 miljoen uit Nederland
- Werden 2,5 miljoen huwelijken gesloten en 197.000 echtscheidingen uitgesproken.

Foto: Stockxchng/jaytje

demodata

NEDERLAND IN DE 20ste EEUW: 1975-2000

Anno 1975 had Nederland 13,6 miljoen inwoners (kindertal 1,66; levensverwachting 74,6).

Tussen 1975 en 2000:

- Werden 4,6 miljoen kinderen geboren
- Kwamen 3,1 miljoen mensen te overlijden
- Migreerden 2,5 miljoen mensen naar en 1,7 miljoen uit Nederland
- Werden 2,2 miljoen huwelijken gesloten en 731.000 echtscheidingen uitgesproken.

De eeuw sloot af met 15,9 miljoen inwoners (kindertal 1,72; levensverwachting 78,1).

Bevolkingsgroei

De Nederlandse bevolking is de afgelopen eeuw gegroeid van 5,1 miljoen inwoners in 1900 tot 16,6 miljoen inwoners in 2010 (zie de figuur); een groei van gemiddeld 1,1 procent per jaar. De bevolkingsgroei werd in de periode tot 1970 vooral bepaald door de natuurlijke bevolkingsgroei, het (positieve) verschil tussen het aantal geboorten en het aantal overledenen. De bijdrage van de buitenlandse migratie was over het algemeen vrij bescheiden en bovendien was bijna voortdurend sprake van een vertrekoverschot. Na 1970 is het aandeel van de buitenlandse migratie in de bevolkingsgroei flink toegenomen doordat enerzijds de natuurlijke groei afnam en anderzijds tegelijkertijd het immigratiesaldo sterk toenam. Ook het afgelopen decennium gold echter nog steeds dat de natuurlijke groei belangrijker was dan het immigratiesaldo. In de periode 2003-2007 was er

voor het eerst sinds lange tijd zelfs weer sprake van een vertrekoverschot.

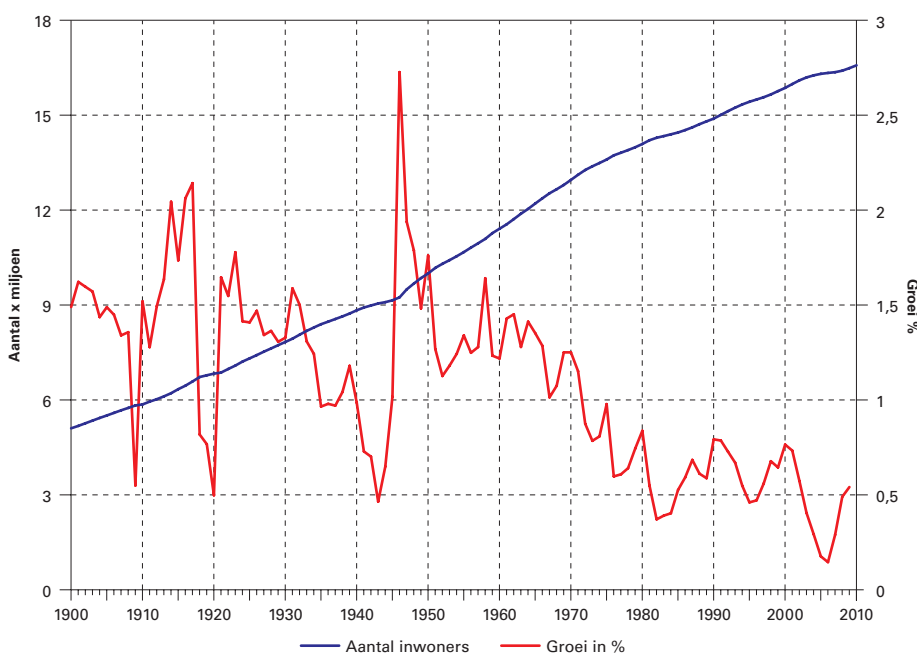
In de eerste helft van de 20ste eeuw verschoof het regionale zwaartepunt van de bevolkingsgroei meer naar het zuiden. De komst van de mijnbouwindustrie leidde tot een hoge bevolkingsgroei in de Mijnstreek. In Eindhoven en omstreken trok de industrialisatie (onder andere Philips) mensen aan. Ook in West- en Midden-Nederland bleef de groei relatief hoog. Een andere ontwikkeling die al in de eerste helft van de 20ste eeuw zichtbaar werd, was het forensisme. Door de toegenomen vervoersmogelijkheden werd het mogelijk om in de stad te werken zonder er te wonen. Zo werd in deze periode het Gooi een aantrekkelijke woonregio voor mensen die in Amsterdam werkten. Dit onderscheid tussen woon- en werkgemeente heeft zich sindsdien voortgezet. Steeds meer mensen zijn gaan werken buiten de gemeente waar zij wonen. De noordelijke provincies werden daarentegen nog sterker dan voorheen gekenmerkt door vertrekoverschotten.

In de tweede helft van de 20ste eeuw waren het de randgemeenten van de grote steden die door de suburbanisatie het snelst groeiden. Dit was vooral het geval rond Rotterdam, rond Utrecht en rond Eindhoven. Ook Zoetermeer kende als groeigemeente een sterke bevolkingsgroei. Daarnaast was er natuurlijk ook nog de snelle groei van door inpoldering ontstane gemeenten als Almere. In de periode 1960-1985 werd dit proces van verstedelijking gestuurd door een specifiek groeikernenbeleid. Hierbij werden bepaalde plaatsen, zoals Capelle aan den IJssel, Spijkenisse, Houten, Nieuwegein, Zoetermeer en Almere aangewezen als groeikern om de bevolkingsgroei op te vangen. Dit leidde echter ook tot ongewenste selectieve leegloop van de grote steden en extra mobiliteit. Vanaf de jaren negentig wordt getracht dit tegen te gaan door het aanleggen van VINEX-wijken dicht bij bestaande stadscentra.

Nederland anno 2010

In 2010 hoort Nederland met een bevolkingsdichtheid van 490 inwoners per km² bij de dichtstbevolkte landen ter wereld. Buiten een aantal in oppervlakte veel kleinere (stads)staten, zoals Monaco en Singapore, laat Nederland alleen Bangladesh, Taiwan en Zuid-Korea voor zich. De verschillen in bevolkingsdichtheid binnen Nederland zijn weergegeven in kaart 2. In plaats van de huidige 430 gemeenten toont de kaart 1.121 gebieden conform de gemeentelijke indeling van 1900 plus de zes door inpoldering pas later gevormde gemeenten Almere, Dronten, Lelystad, Noordoostpolder, Wieringermeer en Zeewolde. Om een goede vergelijking te kunnen maken met de situatie in 1900 (kaart 1), is voor de bevolkingsdichtheidgegevens van 2010 de gemeentelijke indeling van 1900 zo goed mogelijk gereconstrueerd op basis van de huidige wijk- en buurtindeling. Kaart 2 laat de enorme stijging van de bevolkingsdichtheid in grote delen van Nederland zien. In 1900 besloegen de dichtstbevolkte gemeenten met een bevolkingsdichtheid van 500 of meer inwoners per km² slechts drie procent

Figuur 1. Bevolking en bevolkingsgroei in Nederland in de periode 1900-2010

Bron: CBS.

van de totale oppervlakte van Nederland. In 2010 beslaat dat gebied ruim 22 procent van Nederland. West-Nederland en daarbinnen de Randstad steken sterk af tegen de rest van het land. Daarbuiten vallen vooral de Brabantse stedenrij, het gebied rond Arnhem en Nijmegen en Zuid-Limburg op. Binnen de Randstad zijn alleen het gebied rond de Nieuwkoopse Plassen en de Lopikerwaard nog relatief dunbevolkt. Buiten de Randstad vallen in dat opzicht vooral Zeeland en Noordoost-Nederland op.

Toekomst

Volgens de meest recente bevolkingsprognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek zal de Nederlandse bevolking de komende decennia nog blijven groeien tot bijna 17,5 miljoen inwoners rond 2040. De bevolkingsdichtheid zal dan ongeveer 520 inwoners per km² bedragen. Daarna zal naar verwachting een omslag naar een krimpende bevolking plaatsvinden vooral doordat het aantal sterfgevallen als gevolg van de vergrijzing het aantal geboorten gaat overtreffen. Hoewel de totale bevolking voorlopig nog door zal groeien, geldt dat niet voor alle regio's binnen Nederland. Vooral in de perifere regio's van Nederland, zoals Noordoost-Groningen, Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen, zal er mede door het wegtrekken van vooral jongeren de komende decennia al een forse bevolkingskrimp plaatsvinden. De bevolkingsgroei zal zich als voorheen concentreren in de Randstad en daarnaast ook in de randgemeenten van de grote steden binnen en buiten de Randstad. Ook voor nieuwe generaties Nederlanders zal de demografische werkelijkheid dus voorlopig nog wel worden gedomineerd door een voortgaande verstedelijking van Nederland, maar het contrast tussen de randen en het centrum van Nederland zal toenemen.

Bijlmermeer in aanbouw, 1968.

Noot:

Bevolkingsdichtheid wordt vaak berekend op basis van de oppervlakte van een (administratief afgebakend) gebied inclusief wateren. In deze bijdrage is de bevolkingsdichtheid in Nederland berekend op basis van alleen de oppervlakte land (volgens het CBS), waardoor de waarden gemiddeld hoger uitvallen dan in andere statistieken.

LITERATUUR:

- Ekamper, P. et al. (2003), *Bevolkingsatlas van Nederland. Demografische ontwikkelingen van 1850 tot heden*. Rijswijk: Elmar.
- Jong, A. de en C. van Duin (2009), Regionale prognose 2009-2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp. *Bevolkingstrends* 57(4), pp. 35-44.
- Poppel, F.W.A. van (2001), Van vijf naar 16 miljoen. De groei van de Nederlandse bevolking in de afgelopen eeuw. In: J.G.S.J. van Maarseveen en P.K. Doorn (red.), *Nederland een eeuw geleden geteld. Een terugblik op de samenleving rond 1900*. Amsterdam: Stichting Beheer IISG, pp. 65-87.
- Rothenbacher, F. (2002), *The European population 1850-1945*. New York: Palgrave Macmillan.
- Woude, A. van der (2006), *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker.

Drs. P. Ekamper, NIDI. E-mail: ekamper@nidi.nl

MAROKKANEN IN NEDERLAND

Nederland telt nu 350.000 Marokkanen. Dat vindt zijn oorsprong in de immigratie van arbeidsmigranten ('gastarbeiders') in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. In verband met het tekort aan lager geschoold personeel begonnen Nederlandse bedrijven vanaf het einde van de jaren vijftig buitenlandse werknemers aan te trekken uit landen rond de Middellandse Zee. Die migratie werd in de jaren zestig en vroege jaren zeventig een factor van betekenis. Negen op de tien van die immigranten waren mannen, die vrijwel zonder uitzondering werkzaam waren in de industrie. Na de wervingsstop voor buitenlandse werknemers uit landen rond de Middellandse Zee in 1973, veranderde het karakter van de migratie uit Marokko. Veel arbeidsmigranten lieten hun gezin overkomen naar Nederland, eind jaren zeventig naar schatting ruim driekwart van de Marokkaanse immigratie. De volgende fase was gezinsvorming. Hier wonende alleenstaande Marokkaanse mannen zochten in Marokko een partner en lieten die overkomen. Begin jaren negentig maakten gezinshereniging en gezinsvorming ongeveer twee derde van de totale immigratie uit Marokko uit. Doordat vanaf 2004 strengere eisen worden gesteld aan gezinsvormende migratie, daalde het aantal Marokkaanse immigranten naar een niveau van gemiddeld ongeveer 2.000. (CBS)

Foto: Collectie SPAARNESTAD PHOTO/NFR.

